

ARİŞ

Sayı/Issue: 28 / Haziran/June 2026

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Evaluation: Two Outside Judges

Çift Taraflı Körleme / Double-Sided Blind Refereeing

Benzerlik Taraması Yapıldı/Similarity Scan Performed - intihal.net

Başvuru/Submitted: 13-08-2025

Kabul/ Accepted: 27-03-2026

Yayın/ Publication: 20-06-2026

İstanbul'daki 21. Yüzyıl Cami Minberlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar

Bülent Oral | [0000-0003-1247-4679](https://orcid.org/0000-0003-1247-4679) | bulentoral7@gmail.com

Doç. Dr. | Karabük Üniversitesi | İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi | Sanat Tarihi Bölümü

Karabük | Türkiye

<https://ror.org/04wy7gp54>Zeliha Kılıç | [0000-0002-0509-6641](https://orcid.org/0000-0002-0509-6641) | zelihatar78@gmail.com

Uzman Sanat Tarihi | Karabük Üniversitesi | İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi | Sanat Tarihi Bölümü

Karabük | Türkiye

<https://ror.org/04wy7gp54>

Atf: Oral, Bülent / Kılıç, Zeliha (2026). "İstanbul'daki 21. Yüzyıl Cami Minberlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar" *Arış*, Haziran, Sayı:28, s. 24-55

Öz

Bu çalışmada İstanbul'da yenilikçi anlayışla inşa edilen 21. yüzyıl cami minberlerinde Modernizm kavramı ile gelişen fikir akımlarının minber üzerindeki etkisi, minber tasarımını oluşturan mimarların hangi fikir akımlarından etkilendiği, modern formların minber tasarımında nasıl karşılık bulduğu, geleneksel çizgilerden ne kadar uzaklaştığı saptanmaya çalışılmıştır. İncelenen minber formlarının çoğunlukla birbirini takip etmeyen farklı tasarımlara sahip olduğu belirlenmiştir. Minberlerin geleneksel minber tasarımlarından uzak formları, farklı teknik ve malzeme kullanımı, dönemin değişen mimari anlayışının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstri Devrimi inşaat sektörünü etkileyen büyük bir dönüşüme neden olmuştur. Taş ve ahşap gibi geleneksel malzemelerin yerini cam, çelik, dökme demir ve betona bırakması daha özgün tasarımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren mimari alanda yaşanan değişim, ülkenin kültürel ve toplumsal dönüşümünün bir yansımasıdır. Modernizm ve yeni malzemelerin benimsenmesi, Türk sanatçıların geleneksel kalıplardan uzaklaşarak çağdaş ve özgün yenilikçi tasarımlar yapmalarına olanak tanımıştır. Dönemin bu önemli değişiklikleri aynı zamanda Türkiye'nin modern mimari mirasının temelini de atmıştır. Avrupa'da gelişen düşünce akımlarının Türk mimarları üzerindeki etkisi, minber tasarımlarında da yenilikçi yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin etkisiyle İstanbul'daki yenilikçi anlayışla inşa edilen minberlerde fonksiyonalizm başta olmak üzere konstrüktivizm, brütalizm, art nouveau, art deco, dekonstrüktivizm, minimalizm, sürrealizm, soyut ekspresyonizm ve postmodernizm akımlarının etkileri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Modern Minberler, 21. Yüzyıl, Çağdaş Sanat, İstanbul.

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyanı</i>	Bu çalışma Doç. Dr. Bülent Oral danışmanlığında 2023 tarihinde tamamladığımız "İstanbul'daki 21. Yüzyıl Cami Minberlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
<i>Yapay Zeka Beyanı</i>	Çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, tarafımca bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
<i>Etik Kurul İzni</i>	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
<i>Etik Bildirim</i>	arisdergisi@akmb.gov.tr
<i>Lisans</i>	Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.
<i>Dizinleme Bilgileri</i>	Dergi TR Dizin ve ERIH PLUS tarafından dizinlenmektedir.
<i>Katkı Oranı Beyanı</i>	Çalışmaya birinci yazar %45 oranında, ikinci yazar %55 oranında katkı sağlamıştır.
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Innovative Approaches in 21st-Century Mosque Minbars in Istanbul

Bülent Oral | [0000-0003-1247-4679](https://orcid.org/0000-0003-1247-4679) | bulental7@gmail.com

Doç. Dr. | Karabük University | Faculty of Humanities and Social Sciences | Department of Art History

Karabük | Türkiye

<https://ror.org/04wy7gp54>

Zeliha Kılıç | [0000-0002-0509-6641](https://orcid.org/0000-0002-0509-6641) | zelihatar78@gmail.com

Uzman Sanat Tarihi | Karabük University | Faculty of Humanities and Social Sciences | Department of Art History

Karabük | Türkiye

<https://ror.org/04wy7gp54>

Citation: Oral, Bülent / Kılıç, Zeliha (2026). "Innovative Approaches in 21st-Century Mosque Minbars in Istanbul" *Artış*, June, Issue: 28, pp. 24-55

Abstract

This study aims to examine the impact of modernism and the intellectual movements that emerged alongside it on the design of minbars (the pulpit in a mosque) in 21st-century mosques constructed in Istanbul within an innovative architectural approach. It seeks to identify the ideological influences shaping the architects' design decisions to analyze how modern forms are manifested in minbar designs, and to determine the extent to which these designs diverge from traditional stylistic conventions. The analysis reveals that the examined minbars largely exhibit distinct and non-sequential design approaches rather than a uniform stylistic progression. The departure of these minbars from traditional forms, along with the use of diverse techniques and materials, reflects the evolving architectural paradigms of their time. The Industrial Revolution introduced a profound transformation in the construction sector, replacing traditional materials such as stone and wood with glass, steel, cast iron, and reinforced concrete, thereby enabling the emergence of more original and innovative designs. Architectural developments during the late Ottoman period and following the establishment of the Republic represent a reflection of the country's broader cultural and social transformation. The adoption of modernism and new materials allowed Turkish architects to move beyond conventional frameworks and to produce contemporary and innovative designs, laying the foundations of Turkey's modern architectural heritage. The influence of intellectual movements that developed in Europe on Turkish architects contributed to the emergence of innovative approaches in minbar design. Consequently, minbars constructed in Istanbul with an innovative architectural perspective display influences of various artistic and architectural movements including functionalism—most prominently—along with constructivism, brutalism, art nouveau, art deco, deconstructivism, minimalism, surrealism, abstract expressionism and postmodernism.

Keywords: *Art History, Modern Pulpits, 21st Century, Istanbul, Contemporary Art.*

Article Information

<i>Ethical Declaration</i>	This study is based on the master's thesis titled Innovative Approaches in 21st Century Mosque Minbars in Istanbul completed under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Bülent Oral on 2023.
<i>AI Disclosure</i>	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content has been produced by myself in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
<i>Ethics Committee Approval</i>	The study does not require ethics committee approval, and the data used were obtained through a literature review / published sources. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of the study and that all referenced works are listed in the bibliography.
<i>Complaints</i>	arisdergisi@akmb.gov.tr
<i>License</i>	This article is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in TR Dizin and ERIH PLUS.
<i>Declaration of contribution Rate</i>	The first author has contributed %45 , and the second author has contributed %55.
<i>Conflict of Interest</i>	There is no potential conflict of interest in this study.

Giriş

İslam sanatında cami mimarisinin en önemli öğelerinden biri olan minber, zamanla topluca kılınan namazlar öncesinde (cuma ve bayram namazları) hutbenin okunduğu yer olarak işlev kazanmış böylece cami iç mekân kurgusunda vazgeçilmez bir mimari unsur hâline gelmiştir. Minbere yalnızca mimari değil, tarihsel süreç içinde dini, sosyal ve kimi zaman siyasi anlamlar da yüklenmiştir. Bununla birlikte minberin ilk ortaya çıkışında, fiziksel niteliğine dayalı işlevsel bir kullanım amacı taşıdığı ve bu doğrultuda fonksiyonel bir unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir (Oral, 2019, s. 183).

Minberin form ve biçimi, tarih boyunca bölgesel ve dönemsel gelişmelerden etkilenmiştir. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda bilim ve teknolojiye yaşanan ilerlemelere bağlı olarak ortaya çıkan Endüstri Devrimi, Avrupa’da hızlı bir sanayileşme sürecini beraberinde getirmiştir (Dostoğlu, 1995, s. 46; Hasol, 2017, s. 85). Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi’nin yol açtığı bu dönüşümler, toplumsal yapının yanı sıra mimarlık alanında da belirgin değişimlere neden olmuştur (Kırcı, 2013, s. 1; Hasol, 2017, s. 85).

Bu dönemde ortaya çıkan yeni yapı türleri, özellikle teknolojik gelişmelerin etkisiyle mühendislerin öncülüğünde şekillenmiştir (Ragon, 1998, s. 111). Endüstri Devrimi ile birlikte geliştirilen yeni malzemelerin ve inşaat tekniklerinin kullanımı, mimarların daha önce mümkün olmayan formlar ve yapılar tasarlamasına olanak tanımıştır (Kırcı, 2013, s. 1). Mimarlık anlayışında yaşanan bu değişim, mimarları teknik gelişmeleri mimarlık pratiğine aktarmayı ahlaki bir sorumluluk olarak görmeye yöneltmiştir (Tanyeli, 1997, s. 1286–1289). Bu bağlamda, teknolojik ilerlemeden ilham alan mimarlar, yalnızca estetik kaygıları değil, yapıların sosyal ve düşünsel içeriklerini de yeniden ele almış; karmaşık süslemelerden uzaklaşarak işlevselliği ön plana çıkararak, daha sade ve modern yapılar inşa etmişlerdir (Papayannis ve Venezis, 1965, s. 13).

Otto Wagner, yeni yapı teknikleri ve malzemelerin ortaya çıkardığı mimari üslubun, önceki üsluplardan izler taşısa da yeni amaçlar doğrultusunda yeni biçimler üretmek zorunda olduğunu savunmuştur (Wagner, 2021, s. 43–77). Bu yaklaşım, modern mimarlığın temel düşünsel altyapısını oluşturan önemli görüşlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Heynen’e göre modernizm, geleneklere ve yerleşik değerlere karşı bir duruş sergileyen; çağdaş olanı, yeniliği ve değişimi önceleyen bir sanat, mimarlık ve kültür hareketidir. Bu yaklaşım geçmişle kopuşu ve değişimi teşvik ederken aynı zamanda geleneksel normlara meydan okuma ve onları sorgulama eğilimindedir. Yani modernizm geçmişle süreklilik içinde ilerlemekten ziyade, eski ile yeni arasında bir çatışma ve dönüşüm süreci yaratır. Bu yönüyle modernist yaklaşım, sürekli yenilenme ve sorgulama arayışını temsil etmektedir (Heynen, 2011, s. 23–24).

1850 yılından itibaren dökme demir, çelik ve cam gibi yeni malzemelerin mimarlık alanında kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, daha esnek plan kurguları ve büyük açıklıklara sahip yapılar ortaya çıkmıştır. Bu malzemelerin yapısal özellikleri, mimarların daha karmaşık ve özgün formlar geliştirmesine imkân tanımıştır (Nasır, 1991, s. 163–164; Mutlu, 1996, s. 197). Çelik malzemenin estetik ve işlevsel potansiyeli mimarlıkta yeni bir perspektif sunarken, betonun kullanımı da mimari üretimde teknik açıdan yeni bir anlayışın gelişmesine katkı sağlamıştır (Nasır, 1991, s. 163–164).

İslam mimarisinde cami iç mekânının temel unsurlarından biri olan minber, tarihsel süreç boyunca belirli tipolojik, biçimsel ve sembolik özellikler çerçevesinde gelişim göstermiştir. Geleneksel minber tasarımları, büyük ölçüde malzeme, süsleme anlayışı ve yapım teknikleri bakımından dönemlerinin estetik ve teknik imkânlarını yansıtan, görünür şekilde süreklilik gösteren bir form dili ortaya koymuştur. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mimarlık alanında etkisini artıran modernist yaklaşımlar, cami mimarisinde ve dolayısıyla minber tasarımlarında da yeni arayışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Modern mimarlığın işlevsellik, yalınlık, malzemenin doğrudan ifadesi ve süslemeden arındırma gibi temel ilkeleri, geleneksel olarak sembolik ve bezemeci bir karaktere sahip olan minber tasarımlarıyla bazı kesişme ve ayrışma noktaları oluşturmuştur. Bu bağlamda, modern minber tasarımlarının hangi ölçütler doğrultusunda şekillendiği, bu tasarımların geleneksel minber anlayışından hangi noktalarda ayrıldığı ya da hangi unsurları dönüştürerek devam ettirdiği net biçimde ortaya konulamamıştır. Özellikle Türkiye'de, modern cami mimarisi üzerine yapılan çalışmaların sayısı artmakla birlikte, minberin bağımsız bir mimari unsur olarak ele alındığı biçimsel ve düşünsel açıdan kapsamlı değerlendirmelerin sınırlı olduğu görülmektedir.

Tarihi, kültürel ve mimari zenginliğe sahip İstanbul'da 21. yüzyılda inşa edilen camilerde yer alan minberlerin modern mimarlık anlayışıyla nasıl ilişkilendiği önemli bir araştırma konusunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla çağdaş mimarların minber tasarımında hangi kuramsal ve estetik yaklaşımlardan etkilendikleri, modern formların minberde nasıl şekillendiği ve bu tasarımların geleneksel minber tipolojisiyle kurduğu ilişkinin niteliği bu makalede irdelenmiştir.

Bu araştırma İstanbul'da modern anlayışla ve modernizmin etkisi altında tasarlanan minberlerin biçimsel, düşünsel ve kavramsal özelliklerini inceleyerek, modern mimarlık ilkelerinin minber tasarımına nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece hem cami iç mekân elemanlarının çağdaş dönüşümünü görünür kılmayı hem de İslam mimarisi literatüründe minber odaklı çalışmalara katkı sunmayı hedeflemektedir.

Fransız İhtilali'nden Sonra Ülkemizdeki Gelişmeler

Ülkemiz tarih boyunca hem dış hem de iç dinamiklerin etkisiyle sürekli ve çok yönlü bir dönüşüm süreci yaşamıştır. Geleneksel normlardan uzaklaşıp modern yaşam tarzına geçiş, bu dönüşüm sürecinde görülen önemli bir özelliktir (Tekeli, 2007, s. 15). 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasında güçlenen siyasi ve kültürel ilişkiler Türkiye'de modernizm hareketini başlatmıştır. Özellikle Fransa ile yapılan anlaşmalar ve diplomatik temaslar Batı kültürünün etkisini artırmış ve bu ilişkiler yeni okulların açılması ile modern mimarlık akımlarının uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Güner, 2018, s. 107). Bununla ilişkili olarak kurulan Güzel Sanatlar Akademisi (Sanayi-i Nefise Mektebi) özellikle sanat ve mimarlık alanında Batılı tarzda eğitim anlayışına sahip olmuştur. Eğitimdeki bu gelişmelerin sonucu olarak sanat ve mimari alanlarına etki eden fikir akımları ve mimari anlayışlar toplumun siyasal, sosyal, ekonomik koşullarından ve dini anlayışından da etkilenmiştir (Oral, 2017, s. 238; Oral, 2019, s. 34). Bunun bir yansıması olarak modern yöntem ve tekniklerin geleneksel çizgilerle buluşması eklektik mimari anlayışın temelini de oluşturmuştur (Özer, 1964, s. 32-44).

18. yüzyıldan itibaren Türkiye’de mimarlık, genellikle Avrupa akımları etkisi altındaydı. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren neoklasisizm başta olmak üzere fonksiyonalizm, art nouveau, art deco ve uluslararası üslup gibi Avrupa kökenli mimarlık akımlarına sıkça rastlanmıştır. Bundan farklı olarak I. Ulusal Mimarlık Akımı olarak adlandırdığımız anlayış ile II. Ulusal Mimarlık Akımı eklektik bir perspektif ortaya koymuştur. I. ve II. Ulusal Mimarlık Akımları arasında 1930’lu yıllarda etkili olan Modern Mimarlık Dönemi ise modernizmin temel ilkelerine bütünüyle sahip çıkmıştır. Bu dönemin uygulayıcıları arasında Seyfi Arkan (1903-1966), Zeki Sayar (1905-2001), Seyfi Balmumcu (1905-1982) ve Leman Tomsu (1913-1988) dikkat çeker. Ardından 1950-1970’li yıllar arasında modern ve uluslararası mimarlık uygulamaları nitelikli yapıların ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur (Aslanoğlu, 2010, s. 63; Bozdoğan, 2012, s. 171; Hasol, 2017, s. 48).

Mimari projelerin siyasi veya dini beklentilere dayalı olarak şekillenmesi mimarların mimari planlamada bu beklentilere yanıt verme hususunda daha özenli tutum takınmaları sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla siyasi ve dini etkilerin mimari projelerin oluşturulma sürecine önemli bir etkisi olmuş, mimarlar sadece estetik veya fonksiyonel özelliklere değil, aynı zamanda siyasi veya yerleşik dini hedeflere uygun projeler oluşturma sorumluluğuyla karşı karşıya kalmışlardır (Oral, 2017, s. 238; Oral, 2019, s. 34).

Özellikle 21. yüzyılın başından itibaren ülkemizdeki cami inşasında belirgin bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 2000 ve 2012 yılları arasında cami tasarımları süregelen uygulamaların biraz üzerinde seyrederken özellikle 2012 yılından sonra dönemin siyasi erkinin desteği ile geleneksel cami projelerinde büyük artış olduğu görülmektedir (Oral, 2017, s. 243). Bununla birlikte 2000 yılı ve sonrasında düşünsel zeminde muhafazakâr yaklaşımların zaman içinde modern anlayışla yer yer birleştiği de görülmektedir. Bu durum, muhafazakâr değerlerin korunmakla birlikte dönemin ihtiyaçlarına ve estetik anlayışına uygun olarak evrildiğini de göstermiştir (Oral, 2017, s. 247). 2000 yılı ve sonrasında geleneksel cami tipolojisinin devam ettiği görülse de yenilikçi tasarım anlayışına sahip camilerde artış olduğu dikkat çekmektedir. Ancak yenilikçi anlayışın minber tasarımlarına yansıma oranı çok daha düşük kalmıştır. Geleneksel cami ve minber tasarımlarında genellikle muhafazakâr bir tutum sergilenmiş, modern cami tasarımları çoğu zaman toplumun bazı kesimleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu durum, modern minberlerin ve cami formlarının gelişimini sınırlamış, geleneksel biçimlerin öne çıkmasına neden olmuştur. Ancak, günümüzde bu tutumun değişmeye başladığı ve modern cami tasarımlarında az da olsa bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

Cami ve minber formlarını etkileyen mimari üslupları üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; modern mimarinin temel alındığı yapılar, modern ve klasik mimarinin birlikte baz alındığı (eklektik) yapılar ile Osmanlı Klasik Dönem mimarisinin baz alındığı (geleneksel) yapılardır (Oral, 2017, s. 243; Oral, 2020, s. 491; Gürsoy, 2011, s. 181; Akar ve Pilehvarian, 2019, s. 85).

Geleneksel cami formlarının artışı ve bu formların modern dünyada nasıl uygulandığı, muhafazakâr bir yönetim anlayışının kültürel ve tarihi değerlere olan vurgusunu yansıtmaktadır. Gürsoy’un tanımladığı “taklit edilen Osmanlı camileri” ifadesi, bu sürecin eleştirel bir değerlendirmesini sunarak, geleneksel mimarinin günümüzdeki yansımalarını anlatmaktadır (2013, s. 243). Oral’ın “Tip Proje” (2017, s. 242) olarak tanımladığı mahalle camileri, işlevselliği ön planda tutan standartlaştırılmış tasarımlar olarak öne çıkarken, bireysel ve kurumsal

projelerdeki özgünlük ve estetik farklılık arayışları modern yaklaşımların örneklerini öne çıkarmıştır. Bu iki yaklaşım arasında bir denge kurmak, cami mimarisindeki çeşitliliği ve estetik zenginliği ortaya koyar (Kutlu ve Düzenli, 2016, s. 108).

İstanbul'daki Modern Cami Minberleri

Modern cami tasarımları diğer kentlere nazaran özellikle İstanbul'da önemli bir ivme kazanmıştır. Bu durum İstanbul'un zengin mimari ve kültürel geçmişinin, şehirdeki dinamik nüfusun ve ekonomik koşulların etkisiyle sürekli bir gelişim göstermektedir. Bütün içinde az olmakla beraber modern cami tasarımlarında, geleneksel çizgilerin ve formların ötesine geçilerek mekân ve strüktür açısından yenilikçi yaklaşımlar da benimsenmiştir. Geleneksel camilerin mimari özellikleri, genellikle merkezi bir plan, büyük kubbeler ve minarelerle tanımlanırken, modern camilerde bu unsurların yanı sıra yeni malzemeler, geometrik formlar ve yenilikçi strüktürel sistemler öne çıkmaktadır.

Bu araştırma kapsamında ele alınan İstanbul'daki 17 caminin modern yaklaşımlarla inşa edildiği gözlemlenmiştir. Bu camiler dışında araştırma sürecinde modern tasarıma sahip başka bir yapı tespit edilmemiştir. Bu yapılardaki minberler plan, strüktürel özellikler ve estetik yaklaşımlar gibi başlıklar altında incelenmiştir.

Minberler temel plan tipine göre iki ana başlıkta, yan görünüşleri itibariyle ise dört ana başlıkta sınıflandırılmıştır. Temel planına göre olan minber tipleri yuvarlak ve dikdörtgen plan tipleridir. Bu iki plan tipi, minberlerin estetik ve işlevsel özelliklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Minberler yan görünüşlerine göre ise yuvarlak, kareye yakın, dikdörtgen ve yamuk/serbest stil olmak üzere dört farklı uygulamada gruplandırılmıştır. Minberlerin yan görünüşlerine göre dört ana formda gruplandırılması, cami mimarisinde geleneksel çizgilerin ötesine geçilerek modern tasarım anlayışının nasıl uygulandığını göstermektedir. Bu formlar, minberlerin mekân içindeki işlevsel ve estetik rollerini de etkilemiştir.

Temel Plan Tipine Göre Minberler

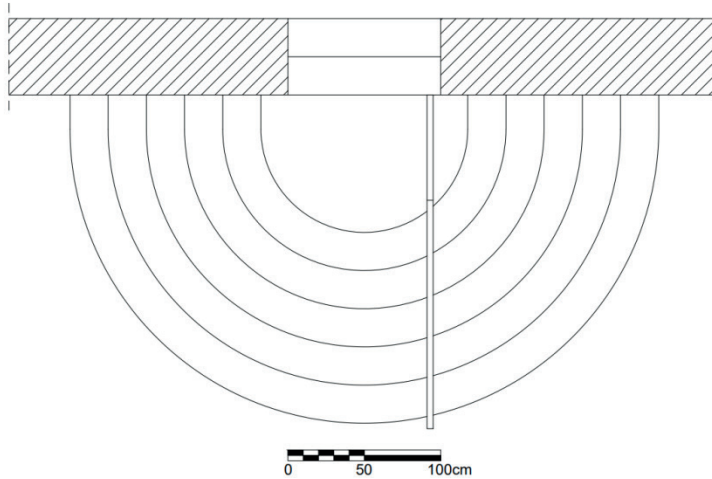
Yuvarlak Plan Tipi

Yuvarlak plan tipine sahip minberlere Sancaklar (Yeraltı) Cami minberi ve İTÜ Abdülhakim Sancak Cami minberi (2019) örnek verilebilir. Sancaklar (Yeraltı) Camisi 2013 yılında İstanbul Büyükkçekmece'de Emre Arolat tarafından inşa edilmiştir.

Görsel 1. Emre Arolat, Sancaklar (Yeraltı) Camisi, 2013, Büyükçekmece (Foto. B. Oral)

Minberi yuvarlak bir plana sahip olup, bu tasarım özellikleriyle hem görsel hem de işlevsel açıdan caminin mekânıyla uyum sağlamaktadır (G.2). Konum olarak kible duvarına bitişik olarak mihrabın sağında tasarlanan minber, altı basamak tasarımı ve yalın demir korkuluğuyla dikkat çekmektedir. Minberin sadece basamaklardan oluşan kütle formu, modernist bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Görsel 2: Emre Arolat, Sancaklar (Yeraltı) Cami Minber Planı, 2013, Büyükçekmece

(Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minberin üst kısmındaki dikdörtgen form, karanlık ve sonsuzluğa açılan bir geçiş izlenimi vermektedir. Minareye ulaşım da buradan sağlanmaktadır. Ana yapı malzemesi beton olan bu minber, mükemmellikten ziyade doğallık ve sadelik arayışıyla tasarlanmıştır. Kendi kendine oluşmuşluk ve hamlık hissi veren minber, tamamen yalın malzemeyle oluşturulmuştur. Bu özellikleriyle modern yöntem ve prensiplerin karakteristiği olan Brütalizm üslubunun etkisi belirgin şekilde görülmektedir. Yukarıya doğru simetrik olarak daralan oval basamaklar, art deco üslubunun zarif bir yansımasıdır. Gün ışığının farklı saatlerde ve

açılarda iç mekâna süzülmesi, ruhani bir atmosfer yaratırken, ışığın değişken yansımaları minberde dinamik bir devinim hissi oluşturmuştur. Bu durum, soyut ve simgesel anlatıma sahip ekspresyonizmde görülen duyguların ve sezgilerin dışı vurumunu yansıtmaktadır (G.3).

Görsel 3: Emre Arolat, Sancaklar (Yeraltı) Cami Minberi, 2013, Büyükçekmece (Foto. B. Oral)

Sancaklar Cami minberi, cami tasarımı ile her yönden uyumlu ve modern mimarlığın hem estetik hem de işlevsellik açısından denge kurduğu dikkat çekici bir yapı olarak öne çıkmaktadır. Brütalizmin sadelik ve doğallık vurgusu minberin tasarımında belirgin bir şekilde hissedilirken, art deconun zarif detayları yapıya estetik bir incelik katmıştır. Sade ve minimalist formuyla bu minber tasarımı caminin iç mekânına modern bir dokunuş sunarak hem fonksiyonel hem de görsel açıdan etkileyici bir deneyim sağlamıştır. Yapının tasarımı dini kaynaklı muhafazakâr düşünce temeline dayandırılmıştır. Hira Mağarası'nın kutsal bir kült alanı olarak taşıdığı anlam, mağaraya fiziksel olarak uzak olan inananlara etkili biçimde hissettirilmek üzere kurgulanmıştır (Oral, 2017, s. 244, 245; Oral, 2020, s. 496-498).

Dikdörtgen plan tipi

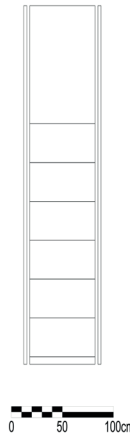
Dikdörtgen plan tipine: Cumhuriyet Otogar Cami (2002) minberi, Refiye Soyak Cami (2004) minberi, Şakirin Cami (2009) minberi, Medine Mescidi Cami (2009) minberi, Yedpa Cami (2010) minberi, Yeşil Vadi Cami (2010) minberi, Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Cami (2012) minberi, İstoç Yeni Cami (2012) minberi, Mültezem Cami (2013) minberi, Boğazköy Merkez Cami (2017) minberi, Ayşe Ilıcak Cami (2017) minberi, 15 Temmuz Yusuf Ömürlü Cami (2017) minberi, Ali Kuşçu Cami (2020) minberi, Ahmet Yılmaz Cami (2020) minberi ve Taksim Cami (2021) minberi örnektir.

Bu yapılardan Yeşil Vadi Cami 2010 yılında Mimar Adnan Kazmaoğlu tarafından İstanbul'un Ümraniye ilçesinde inşa edilmiştir (Oral, 2020, s. 493-496).

Görsel 4. Adnan Kazmaoğlu, Yeşil Vadi Cami, 2010, İstanbul/Ümraniye (Foto. B. Oral)

Minber, modern mimarinin sade ve işlevsel yaklaşımını yansıtan dikkat çekici bir tasarıma sahip olup modern malzemelerden yapılarak mihrabın sağında ve kible duvarından bağımsız bir şekilde konumlandırılmıştır (Oral, 2020, s. 493).

Görsel 5: Adnan Kazmaoğlu, Yeşil Vadi Cami Minber Planı, 2010, Ümraniye
(Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Çelik bir temel üzerine oturtulan minber, iki yan cephesi camla çevrili olmasıyla iç mekânı dış dünyayla bağlayarak ortamın geniş ve aydınlık görünmesini sağlamaktadır. Camın şeffaflığı, yandan bakıldığında sanki hiç yokmuş izlenimi vermektedir. Merdivenlerin birbirini takip eden yapısıyla oluşturduğu dikey akış, mekânda boşluk ve derinlik hissini güçlendirirken, modernist bir anlayışla geleneksel minber tasarımlarından uzaklaşarak yenilikçi bir deneyim sunmaktadır. Konstrüktivist üslup sergileyen bu tasarım, sadelik ile işlevselliği bir araya getirirken, minberin arka yüzeyindeki altın yaldızla işlenmiş küfi

yazıdaki “Muhammed” ismi, estetik ve manevi bir derinlik kazandırmayı amaçlamaktadır. Minberin bu modern yorumu, caminin genel mimarisiyle uyumlu, çağdaş ve sanatsal bir yapı ortaya koymuştur (G.6).

Görsel 6: Adnan Kazmaoğlu, Yeşil Vadi Cami Minberi, 2010, Ümraniye (Foto. B. Oral)

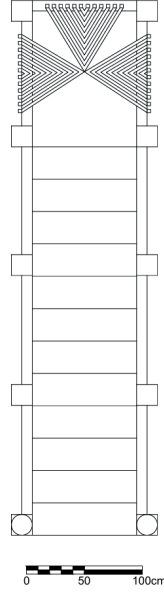
Minberin tasarımcısı olan Adnan Kazmaoğlu'nun vefatından sonra oğlu Aras Kazmaoğlu, babasının belli mimarlık üslubuna bağlı kalmadığını farklı üslupları yorumlayarak bu tasarımı gerçekleştirdiğini belirtmiş ve cami tasarımında oval formun yapının çevresindeki diğer oval formdaki yapılarla uyum arayışının bir sonucu olduğunu ifade etmiştir. Son olarak da minberde kullanılan cam malzemeyi modern tasarımlara uygun olması, şeffaflığı ve masumiyeti temsil edişinden dolayı tercih ettiğini belirtmiştir (Aras Kazmaoğlu ile Röportaj, 2025).

Diğer bir yapı olan Taksim Cami 2017 yılında Altan Elmas'ın mimari sorumluluğunda inşa edilmiş ve 2021 yılında ibadete açılmıştır.

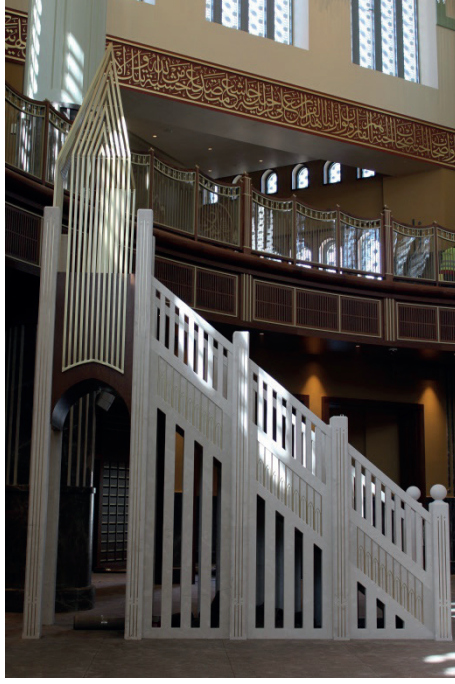
Görsel 7. Altan Elmas, Taksim Cami, 2017-2021, Beyoğlu (Foto. B. Oral)

Taksim Cami minberi, mihrabın sağıında bağımsız bir şekilde tasarlanmıştır (G.8).

Görsel 8: Altan Elmas, Taksim Cami Minber Planı, 2021, Taksim (Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minber, dikey bir formda konumlandırılarak iç mekânda bazı mimari kırılmalara neden olmuştur. Ancak bu kırılmalar, minberin geçit kısmında ve yan tarafta bulunan dekoratif açıklıklarla yumuşatılmış, mekânda görsel ve yapısal bir denge kurulmaya çalışılmıştır. Bu dekoratif unsurlar, minberin genel tasarımında işlevsellik ile estetiği bir araya getirerek, cami içindeki hareket ve akış hissini güçlendirmiştir. Minberde kullanılan malzeme çeşitliliği hem görsel hem de dokunsal zenginlik sağlayarak tasarımın estetik değerini artırmıştır. Köşk kısmında metal malzeme tercih edilirken, basamaklar ve geçit bölümü ahşapla kaplanmış, diğer kısımlar ise mermerden yapılmıştır. Köşk kısmının metal malzemeden yapılmış olması ve dikey devinimler oluşturan tasarımı, konstrüktivist bir yaklaşımı çağrıştırmaktadır. Bu mimari tarz, yapıların işlevselliği ve yapı malzemelerinin açıkça sergilenmesi üzerine odaklanırken, minberdeki dikey çizgilerin güç ve dinamizm yaratması da bu akımın etkisini taşımaktadır. Aynı zamanda ince uzun formun oluşturduğu güçlü devinim, art deco üslubunun zarif ve geometrik estetiğini yansıtmaktadır. Bu iki üslubun birleşimi, minberin hem çağdaş bir tasarım anlayışına sahip olmasını hem de tarihi referanslarla zenginleşen bir mimari bütünlük sunmasını sağlamaktadır. Mimarının da belirttiği gibi bu minber, geleneksel biçimin güncel bir yorumu olarak ortaya çıkmaktadır (Elmas, 2023, s. 275). Yan aynalıkta simetrik ve kademeli şekilde yukarıya doğru hareket katan çubuklar, girintili ve çıkıntılı yapılarıyla parmaklık hissi yaratmıştır. Bu detaylar, minberin modernist bir tasarım anlayışını yansıttığını göstermektedir (G.9).

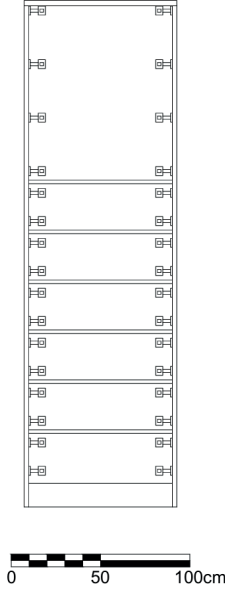
Görsel 9: Altan Elmas, Taksim Cami Minberi, 2021, Taksim (Foto. Z. Kılıç)

Son olarak Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Cami İstanbul'un Başakşehir ilçesinde yer almaktadır. Cami, 2012 yılında Adem Şahinoğlu tarafından inşa edilmiştir.

Görsel 10. Adem Şahinoğlu, Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Cami, 2012, Başakşehir
(Foto. Z. Kılıç)

Bütüncül bir anlayışla tasarlanan minber yedi basamaklı olarak ele alınmış, mihrabın sağında konumlandırılmıştır (G.11).

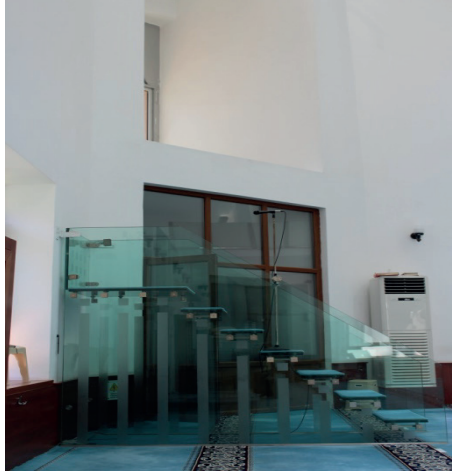
Görsel 11: Adem Şahinoğlu, Prof. Dr. M. Esad Coşan Cami Minber Planı, 2012, Başakşehir
(Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minber, duvara bitişik olarak tasarlanmıştır. Cam ve çelik gibi modern malzemelerin yenilikçi bir şekilde kullanımıyla dikkat çekmektedir. İki yanındaki cam malzeme ile çevrelenen çelik taşıyıcı sistem üzerine inşa edilmiştir. Çelik taşıyıcı sistem, merdivenlerin alt kısımlarına gizlenmiş bu sayede minberin yapısal unsurları gözle görülmez hale getirilmiştir. Yan cephesi tamamen şeffaf camla çevrili olan minber, ışığın bu yüzeylerde kırılmasına neden olarak mekâna dinamizm katmış ve ekspresyonist bir etki göstermiştir. Bu şeffaflık, var olan ile yok olan arasındaki sınırları sorgulatarak, mekânda sürrealist bir hissiyat yaratmaktadır.

Minberin yan cephelerinde, merdiven basamaklarının çelik taşıyıcı sisteminin altında yer alan dekoratif şeritler, görsel bir zenginlik sunarken Antik Yunan ve Roma mimarisindeki sütunları akla getirmektedir. Bu özellik, tasarımın eklektik bir anlayışla harmanlandığını göstermektedir. Merdivenler birbirinden bağımsız bir yapıda tasarlanmış olup, cam malzemenin şeffaflığı sayesinde özellikle yan cepheden bakıldığında sanki hiçbir taşıyıcı sistem yokmuş gibi görünmekte ve böylece havada asılı durduğu izlenimini vermektedir. Çelik taşıyıcı sistemin merdiven basamaklarının havada asılı duruyormuş hissini güçlendirmesi ve şeffaflık simgesi olarak kullanılan cam malzeme, aynı zamanda konstrüktivizm etkisini de yansıtmaktadır (G.12). Ayrıca yapının mimarı da klasik anlayıştaki tasarımların yorucu olduğunu, bu nedenle tercih etmediğini belirterek cam korkulukların ibadetin sonsuzluğuna ve şeffaflığına bir gönderme içerdiğini teyit etmektedir (Adem Şahinoğlu ile röportaj, 2025).

Prof. Dr. M. Esad Coşan Cami minberi Yeşil Vadi Cami minberiyle benzerliği ile de dikkat çeker. Bu yöndeki sorularımıza Mimar Şahinoğlu, Yeşil Vadi Cami minberini gördüğünü ancak tamamen onu baz almadığını, benzer yanları olsa da temelde konstrüktör olarak farklılık söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Devamında ise minbere baktığımız zaman merdivenlerin tamamen havada duruyormuş izlenimini vermeye çalıştığını ve doğrudan bir sanat

akımından etkilenmemekle birlikte sadeliği tercih ettiğini belirtmektedir. Mimar, minberde konstruktivizimden etkilenmekle beraber özellikle Japon Mimar Tadao Andô'nun sade ve minimalist tarzını beğendiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. (Adem Şahinoğlu ile röportaj, 2025).

Görsel 12: Adem Şahinoğlu, Prof. Dr. M. Esad Coşan Cami Minberi, 2010, Başakşehir

(Foto. Z. Kılıç)

Yan görünüşlerine göre minberler

Yuvarlak Yan Görünümüne Sahip Minberler

Yuvarlak yan görünüme sahip minberler, yuvarlak veya oval hatlara sahiptir. Bu form, genellikle mekânda merkezi bir konumlanma ve görsel bütünlük sağlamaktadır. Buna Sancaklar (Yeraltı) Cami (2013) minberi, İTÜ Abdülhakim Sancak Cami (2019) minberi ve Boğazköy Merkez Cami (2017) minberi örnektir.

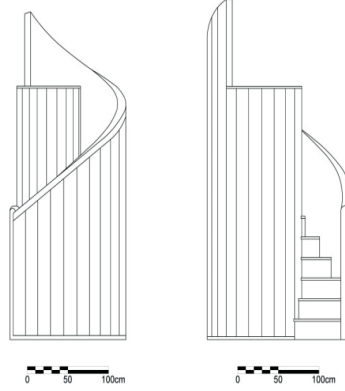
İTÜ Abdülhakim Sancak Cami, İstanbul'un Sarıyer ilçesinde Ayazağa Kampüsü içinde yer almaktadır. 2019 yılında Çağatay Seçkin ve Uğur Özer Özgüven tarafından inşa edilmiştir.

Görsel 13. Çağatay Seçkin ve Uğur Özer Özgüven, İTÜ Abdülhakim Sancak Cami, 2019, Sarıyer

(Foto. Z. Kılıç)

İTÜ Abdülhakim Sancak Cami (2019) minberi, minimalizm ve çağdaş estetiği bir araya getirerek modern cami tasarımlarında öne çıkan bir örnek sunmaktadır. Modern malzemeler ve teknolojilerle hayata geçirilen minber, yan görünüş itibariyle dairesel planın çağdaş bir yorumunu temsil etmektedir (G.14).

Görsel 14: Çağatay Seçkin ve Uğur Özer Özgüven, İTÜ Abdülhakim Sancak Cami Minber Planı, 2019, Sarıyer (Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minberin dış yüzeyindeki kıvrımlı hatlar ve simetrik şekilde parçalara ayrılmış geometrik formlar, minberin yüzeyini kaplayarak hem görsel bir dinamizm yaratmakta hem de art deco üslubunu andıran uygulamaları yansıtmaktadır. Bu ince detaylar, ahşabın doğal sıcaklığıyla birleşerek klasik malzemenin modernist bir anlayışla nasıl yeniden yorumlanabileceğini de göstermektedir. Minberin spiral yapısının yukarı doğru kıvrılarak yükselmesi, ona hem görsel hem de sembolik açıdan güçlü bir anlam kazandırmaktadır. Göğe yükseliyormuş hissi yaratan formu, sürrealist bir anlatım sunarak geleneksel mimari anlayışın ötesine geçip dinamik fütürist bir etkiyle buluşmuştur.

Minberin spiral dokusu, ona fütüristik bir görünüm kazandırarak hareket ve dinamizmi ön plana çıkarırken, parçalara bölünmüş ve tamamlanmamış etkisi veren deforme yapısı dekonstrüktivist bir izlenim vermektedir. Yükselme hareketi, sadece mekânsal bir yönlendirme değil, aynı zamanda manevi bir yükselişin sembolü olarak da değerlendirilebilir. Bu tasarım, işlevselliği ön planda tutarken, sadeliği ve modernliğiyle caminin genel mimari yapısına kusursuz bir uyum sağlayarak mekânda minimalist bir estetik bütünlük yaratmaktadır (G.15).

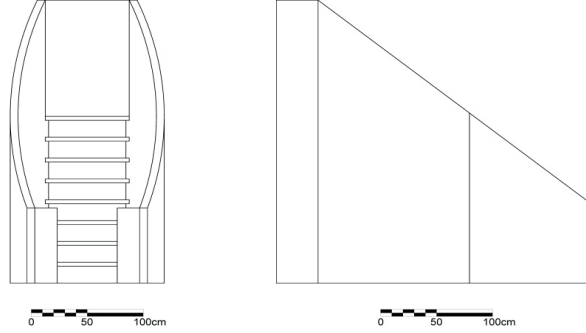
Görsel 15: Çağatay Seçkin ve Uğur Özer Özgüven, İTÜ Abdülhakim Sancak Cami Minberi, 2019, Sarıyer (Foto. Z. Kılıç)

Minberi yuvarlak yan görünümüne sahip diğer bir yapı olan Boğazköy Merkez Cami İstanbul'un Başakşehir ilçesinde yer almaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2017 yılında tamamlanmıştır.

Görsel 16. Asuman Cemile Küçükaydın, Boğazköy Merkez Cami, 2017, Başakşehir (Foto. Z. Kılıç)

Minber, konum itibariyle mihrabın sağında yer almaktadır. Mihrap duvarından bağımsız olarak tasarlanan minber, sekiz basamaklı olarak inşa edilmiştir (G.17).

Görsel 17: Asuman Cemile Küçükaydın, Boğazköy Merkez Cami Minber planı, 2017, Başakşehir (Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minberin ahşap yapım malzemesi MDF materyali HDF panel ile yapılmıştır. HDF panelin kullanımı, modern mimarinin işlevsellik ile estetiği bir araya getirdiğini göstermektedir. Açık ve koyu kahverengi tonlarının oluşturduğu gölgelendirme, minberin görsel algısını zenginleştirirken, ahşabın doğal sıcaklığı da ruhsal bir derinlik katmaktadır. Bu minber tasarımında geleneksel cami minber formlarının dışına çıktığı gözlemlenmektedir. Minberin modern ve minimalist bir yaklaşım sergilemesi, tasarımda işlevselliği ve sadeliği ön plana çıkardığını göstermektedir (G.18).

Görsel 18: Asuman Cemile Küçükaydın, Boğazköy Merkez Cami Minberi, 2017, Başakşehir, (Foto. Z. Kılıç)

Kareye Yakın Yan Görünüme Sahip Minberler

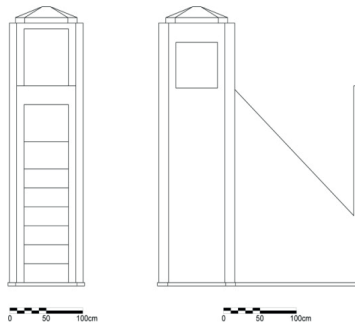
Kareye yakın yan görünümü sahip minberler, genellikle dikdörtgen veya kareye benzer köşeli hatlarla tanımlanmaktadır. Bu form modern cami tasarımında minimalist ve düzenli bir estetik anlayışını yansıtır. Prof. Dr. Mahmud Esad Coşan Cami (2012) minberi, Yeşil Vadi Cami (2010) minberi, Refiye Soyak Cami (2004) minberi, Mültezem Cami (2013) minberi ve Medine Mescidi Cami (2009) minberi kareye yakın minber formlarına örnektir.

Bunlardan 2004 yılında Mutlu Çilingiroğlu tarafından inşa edilen Refiye Soyak Cami, İstanbul'un Ümraniye ilçesinde yer almaktadır.

Görsel 19. Mutlu Çilingiroğlu, Refiye Soyak Cami, 2004, Ümraniye (Foto. Z. Kılıç)

Yapının minberi konum itibariyle mihrabın sağında yer almaktadır (G.20).

Görsel 20: Mutlu Çilingiroğlu, Refiye Soyak Cami Minber Planı, 2004, Ümraniye
(Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minber, köşk, külah, geçit ve yan aynalık bölümlerine yer verilmemesi ile bütüncül bir dizayn anlayışı ile inşa edilmiştir. Mihrap duvarından bağımsız tasarlanan minber, altı

basamaklı olarak yapılmıştır. Minberin ana yapım malzemesi beton olup beyaza boyanmıştır. Minberin beton malzeme ile inşa edilmesi ve beyaz renge boyanması, sade ve modern bir kütle görünümü yaratmaktadır. Bu tasarım, minimalizmin ve işlevselliğin ön planda olduğu bir yaklaşımı temsil ederek geleneksel unsurların modern tekniklerle harmanlandığı bir tasarım anlayışını sergilemektedir. Çokgen gövdeli olarak tasarlanan minber, geleneksel minber formundan farklı bir tasarım anlayışına sahiptir. Köşk ve geçit kısmının yan aynalık bölümü dışa taşırılmıştır. Bu durum iki ayrı bölüm algısı yaratmıştır. Böylece daha önce denenmeyen mimari bir tasarım anlayışı bu minberde karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda yandan dışa taşırmanın yarattığı plastik etki, minberin görseelliğine derinlik de katmıştır.

Minberin modernizmin temel ilkelerine sahip olması, çağdaş mimarinin işlevselliğini ve estetik anlayışını yansıttığını göstermektedir. Köşk kısmının baldeken tarzında yapılması, Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait geleneksel unsurları modern bir tasarım ile bir araya getirmiştir. Bu durum geçmişin mimari mirasını korurken aynı zamanda yenilikçi bir kimlik oluşturma çabasını da göstermektedir (G.21).

Görsel 21: Mutlu Çilingiroğlu, Refiye Soyak Cami Minberi, 2004, Ümraniye (Foto. Z. Kılıç)

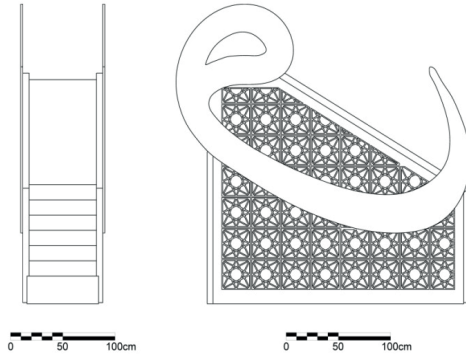
Yapının mimarı, minber tasarımında herhangi bir akımdan etkilenmediğini sadece fonksiyonel yaklaştığını bu nedenle sadeliği ve çizgilerin uyumunu ön planda tutmayı önceliğini belirtmektedir (Mutlu Çilingiroğlu ile röportaj, 2025).

Diğer bir yapı olan Mültezem Cami İstanbul'un Beykoz ilçesinde yer almaktadır. Eski adı Çubuklu Kiremitdere olan Mültezem Cami 2013 yılında Esad Kukul tarafından yaptırılmıştır. Yapının mimari Sefer Kukul'dur.

Görsel 22. Sefer Kukul, Mültezem cami, 2013, Beykoz (Foto. Z. Kılıç)

Minber konum itibarıyla mihrabın sağında yer almaktadır. Kolon duvarına bitişik olarak tasarlanan minber yedi basamaklıdır (G.23).

Görsel 23: Sefer Kukul, Mültezem Cami Minber Planı, 2013, Beykoz (Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minberin ana yapı malzemesi ahşaptır. Minberde kahverengi, beyaz ve sarı renk hâkimdir. Geleneksel cami minberlerinde bulunan köşk, yan aynalık ve geçit kısımlarının kaldırılmasıyla bütüncül bir tasarım anlayışı benimsenmiştir. Bu minber, geleneksel çizgilerin dışına çıkarak yenilikçi bir yaklaşım sergilemektedir. Daha önce pek rastlanmayan bir tasarım anlayışıyla karşımıza çıkan bu minber hem işlevsel hem de dekoratif bir görünüm sunmaktadır. Minberdeki büyük “Vav” harfi, İslam inancında zaman içinde ilahi anlamlar yüklenerek günümüze ulaşmış, inananlar için sembolik yönü derin ve güçlü bir harftir. “Vav” harfinin

Arapça yazılımı sembolik anlamıyla ilişkili olarak minberin tasarımına biçimsel bütünlük kazandırmıştır. Büyük “Vav” harfi ve minber yüzeyindeki sekiz kollu yıldız motifler İslam sanatının zarif bir yansıması olarak değerlendirilebilir. İslam sanatında simetri ve düzenin önemi göz önüne alındığında, bu detaylar geleneği modern bir yaklaşımla harmanlamaktadır. Böylece hem geçmişin estetik değerleri korunmuş hem de yenilikçi bir tasarım anlayışı benimsenmiştir (G.24). Minberin tasarımcısı Sefer Kukul “Vav” harfinin biçimsel özelliklerinin insanın doğumunu hatırlattığını ve bununla ilişkili olarak müslümanların “masumiyetine” ve “ibadet gücüne” göndermede bulunduğunu ifade etmiştir (Kukul ile Röportaj, 2025).

Görsel 24: Sefer Kukul, Mültezem Cami Minberi, 2013, Beykoz (Foto. Z. Kılıç)

Minberin ana yapım malzemesi ahşaptır. Minberin tasarımındaki endüstriyel yaklaşım, ahşabın modern biçimde kullanımıyla birleşerek hem estetik hem de işlevsel bir tasarım anlayışını ortaya koymaktır. Tasarımın yalın ve işlevsel olması, modern mimarinin önemli özelliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Minberde kahverengi tonların hâkimiyeti, doğal bir sıcaklık sunarken, minberin mihraba dikey konumu mekânda kırılmayı artırmış ancak geçit kısmı ile bu kırılma yumuşatılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte minberin tasarımını yapan Sefer Kukul, modern tasarımı neden tercih ettiği yönündeki soruya “gereksiz” inşaa yapım maliyetlerini daha düşük tutmak ve böylece başka cami inşaatlarına parasal kaynak sağlamak amacıyla sade ve modern anlayışı tercih ettiğini belirtmiştir (Kukul ile Röportaj, 2025).

Dikdörtgen Yan Görünüme Sahip Minberler

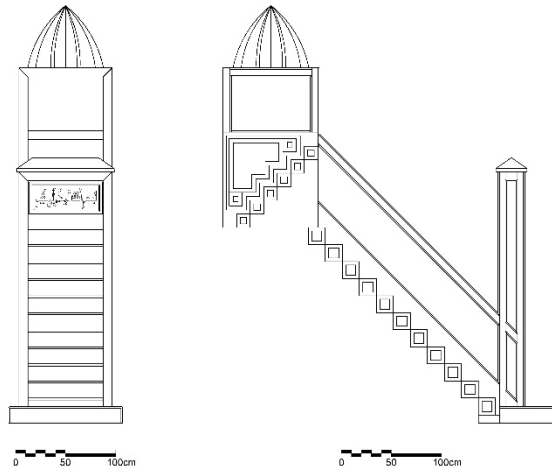
Dikdörtgen yan görünüme sahip minberler modern cami tasarımında sıklıkla tercih edilen bir formdur. Dikdörtgen form, estetik açıdan düzenli ve dengeli bir görünüm sunarken aynı zamanda minberin iç mekânında net ve belirgin bir şekilde yer almasını sağlamaktadır. Yan görünüşü itibariyle dikdörtgen forma sahip minberlere Şakirin Cami (2009) minberi, Cumhuriyet Otogar Cami (2002) minberi, Yedpa Cami (2010) minberi, Taksim Cami (2021) minberi, İstoç Yeni Cami (2012) minberi, 15 Temmuz Yusuf Ömürlü Cami (2017) minberi, Ali Kuşçu Cami (2020) minberi ve Ayşe Ilıcak Cami (2017) minberi örneklerdir.

Cumhuriyet Otogar Cami İstanbul’un Esenler ilçesindeki 15 Temmuz Demokrasi Otogarı’nın içinde yer almaktadır. 2001 yılında Mehmet Çubuk ve Bünyamin Boran tarafından inşa edilen yapı, 2002 yılında ibadete açılmıştır.

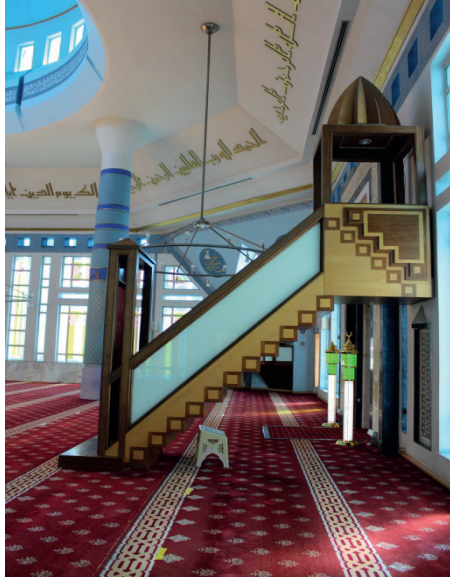

Görsel 25. Mehmet Çubuk&Bünyamin Çubuk, Cumhuriyet Otogar Cami, 2001-2002, Esenler
(Foto. Z. Kılıç)

Minber, konum itibariyle mihrabın sağında yer almaktadır. 11 basamaklı ve duvara bitişik olarak tasarlanan yapı; kapı, korkuluk, köşk ve külah bölümlerinden oluşmaktadır (G. 26).

Görsel 26. Mehmet Çubuk ve Bünyamin Boran, Cumhuriyet Otogar Cami Minber Planı, 2002,
Esenler (Z. Kılıç & B. Kılıç)

Görsel 27: Mehmet Çubuk ve Bünyamin Boran, Cumhuriyet Otogar Cami Minberi, 2002, Esenler (Foto. Z. Kılıç)

Minberin yan aynalık ve geçit kısmının kaldırılıp, çelik malzemeli bir temel üzerine oturtulması, asılı duruyor izlenimi yaratarak derinlik algısını güçlendirmiştir. Çelik temel üzerine oturtulması ve korkuluk kısmının cam malzeme ile kaplanması konstrüktivist bir anlayışı yansıtmaktadır. Köşk kısmının duvara bitişik yapılması, yapının modern tasarım estetiğine katkıda bulunmuştur. Camla kaplanmış korkuluk kısmı, şeffaflığı ve modernist anlayışı pekiştirmektedir. Led aydınlatmaların kullanımı, kubbenin iç kısmında modern yaklaşımı artırarak, mekânda çağdaş bir atmosfer yaratmıştır. Bu minber tasarımında ahşap ve çelik malzeme kullanımı, modernist ve konstrüktivist yaklaşımların güzel bir birleşimini oluşturmaktadır. Minberin korkuluk kısmından köşk kısmına kadar devam eden merdiven görünümündeki basamak dekoru, art deco üslubunu andıran bazı özellikler taşımaktadır. Yatay ve dikey çizgilerin simetrik bir şekilde kesişmesi, bu stilin karakteristik öğelerinden biri olan geometrik düzenlemeleri ve estetik anlayışı ortaya koymaktadır.

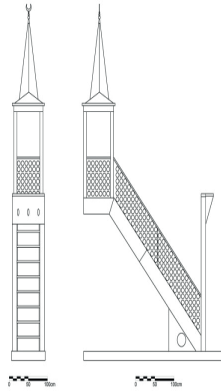
Bu simetrik ve keskin hatlar, minberin modernist tasarımına zenginlik katmıştır. Merdiven görünümündeki bu dekoratif unsur hem görsel olarak etkileyici bir kompozisyon oluşturmuş hem de mekânın genel estetiğiyle uyumlu bir derinlik katmıştır. Külâhın dilimli formda tasarımı I ve II. Ulusal Mimarlık akımlarından ve Artuklu mimarisinden izler taşımaktadır. Geleneksel cami minberlerinden modern bir yaklaşımla uzaklaşarak, duyguların ve sezgilerin dışı vurumu olarak tasarlanması, minberin sanatsal bir ifade biçimi olduğunu göstermektedir (G.27).

Yapımına 1986 yılında Emre Aysu tarafından başlanan ve 2010 yılında tamamlanan Yedpa Camisi İstanbul'un Ataşehir ilçesinde yer almaktadır.

Görsel 28. Emre Aysu, Yedpa Camisi, 1986-2010, Ataşehir (Foto. Z. Kılıç)

Yapının minberi, konum itibarıyla mihrabın sağında yer almaktadır. Duvara bitişik olarak tasarlanan yapı; kapı, korkuluk, köşk ve külah bölümlerinden oluşmaktadır. Minber on basamaklı olarak tasarlanmıştır (G.29).

Görsel 29: Emre Aysu, Yedpa Cami Minber Planı, 2010, Ataşehir (Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minber alüminyum malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Minberin alüminyum malzemedan yapılması, modern mimarinin hafiflik ve dayanıklılık ilkelerini yansıtmaktadır. Çelik temel üzerine oturtulması ve yan aynalık ile geçit kısmının boşaltılması, minberin havada asılı duruyormuş hissini yaratması açısından etkileyici bir tasarım örneğidir. Bu detay, derinlik algısını güçlendirerek mekâna dinamizm katmıştır. Bu yönüyle konstrüktivist yaklaşımı yansıtmaktadır.

Konstrüktivist yaklaşımın bir parçası olarak alüminyum ve korkuluk kısmında cam kullanımı, minberin hem yapısal hem de estetik bütünlüğünü arttırmıştır. Minberin, mihrabın yanında dikey konumu mekânda görsel bir kırılma yaratmış ve geçit kısmı ile bu kırılma yumuşatılmaya çalışılmıştır. Korkuluk kısmındaki simetrik ve geometrik formlar, art deco üslubunu andıran zarif ve dikkat çekici unsurlar taşımaktadır. Metal kaplama, bu formlarda modern etkiyi artırırken estetik açıdan da görsel zenginlik sağlamaktadır (G.30).

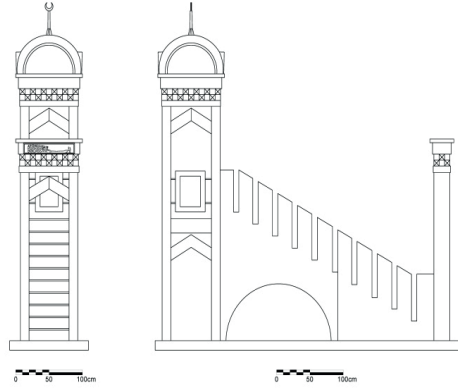
Görsel 30: Emre Aysu, Yedpa Cami Minberi, 2010, Ataşehir (Foto. Z. Kılıç)

İstoç Yeni Cami ise İstanbul'un Bağcılar ilçesinde yer almaktadır. Hüsrev Tayla tarafından yaptırılmış 2012 yılında ibadete açılmıştır.

Görsel 31. Hüsrev Tayla, İstoç Yeni Cami, 2012, Bağcılar (Foto. Z. Kılıç)

Minber konum itibariyle mihrabın sağında, iki pencere arasında yer alarak duvara bitişik şekilde tasarlanmıştır. Taç, kapı, korkuluk, geçit, köşk, külah ve âlemden oluşan minber on basamaklıdır. Minberin ahşap malzeme ile duvara bitişik olarak tasarlanması, klasik formun sadeliğiyle modern bir estetik oluşturulduğunu göstermektedir (G.32).

Görsel 32: Hüsrev Tayla, İstoç Yeni Cami Minber Planı, 2012, Bağcılar (Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minber bütününe bakıldığı zaman parçalara ayrılmış deforme bir görünüm dikkat çekmektedir. Alışılmışın dışındaki parçalara ayrılmış deforme görünüm dekonstrüktivist anlayışın belirgin özelliğini yansıtmaktadır. Geçit ve köşk kısmındaki geometrik formlar ise havada asılı duruyormuş hissi yaratarak konstrüktivist bir etki sağlamaktadır. Korkuluk kısmındaki dikdörtgen formlar, bağımsız bir devinim yaratarak hareketli bir estetik sunmaktadır. Pabuçluk kısmındaki yarım daire formulu açıklık ise tünel veya köprü izlenimiyle mekâna derinlik katmaktadır. Minberin külah kısmı, caminin genel görünümünü sembolik olarak yansıtarak yapı içinde bir bağ kurarken, taç kapı kısmı geleneksel unsurların varlığını sürdürmektedir. Bu durum, minberin hem postmodern hem de eklektik bir üsluba sahip olduğunu göstermektedir.

Mimarın keskin hatlarla oluşturduğu dışa vurumcu anlatım, his ve düşüncelerini özgürce ifade etmesine olanak tanımaktadır. Cami tasarımının geleneksel çizgiler barındırmaması ve minberin detaylarda modernist bir yaklaşım sergilemesi, her iki form arasındaki zıtlık ve dengeyi yansıtmaktadır. Bu tür zıtlıklar hem estetik hem de işlevsellik açısından zengin bir deneyim sunmaktadır (G.33).

Görsel 33: Hüsrev Tayla, İstoç Yeni Cami Minberi, 2012, Bağcılar (Foto. Z. Kılıç)

Yan Görünüşü İtibariyle Yamuk/Serbest Stil Formuna Sahip Minberler

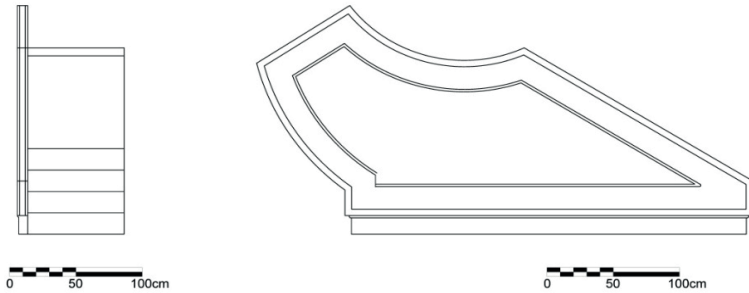
Yan görünüşü itibariyle yamuk/serbest stil formuna sahip minberler, çoğunlukla geleneksel geometrik formlardan uzaklaşarak daha organik, özgün ve dinamik tasarımlar sunmaktadır. Bu tür formlar, modern cami mimarisinde yenilikçi bir yaklaşım olarak öne çıkar. Yan görünüşü itibariyle yamuk/serbest stil formuna sahip minberlere Ahmet Yılmaz Cami (2020) minberi örnektir.

Tünay Kasımoğlu tarafından 2020 yılında inşa edilen Ahmet Yılmaz Cami İstanbul'un Kartal ilçesinde yer almaktadır.

Görsel 34. Tünay Kasımoğlu, Ahmet Yılmaz Cami, 2020, Kartal (Foto. Z. Kılıç)

Minber, konum itibariyle mihrabın sağında yer almaktadır. Caminin oval formundan ve mihrabın yanında aydınlatma aracı olarak kullanılan pencereden dolayı diğer cami minberlerinden farklı olarak mihraptan oldukça uzağa konumlandırılmıştır (G. 35, 36).

Görsel 35: Tünay Kasımoğlu, Ahmet Yılmaz Cami Minber Planı, 2020, Kartal

(Çiz. Z. Kılıç&B. Kılıç)

Minberin sade ve işlevselliği ön planda tutan tasarımı, modernist bir yaklaşımın önemli bir örneğini sunmaktadır. Geleneksel cami minberlerinden uzak yalın bir doku oluşturan bu form, minberin estetik açıdan yenilikçi bir tasarım anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Üst ve yan kısımlarındaki süsleme panelleri, minberin genel formuyla bir bütünlük oluştururken, ikizkenar üçgenin deforme edilmiş hali gibi görünen tasarımı postmodern estetik

anlayışın izlerini taşımaktadır. Yapının simetrik olmayan yamuk görünümü, dinamik bir tasarım anlayışı sergilemektedir. Bu asimetrik yapı, geleneksel formdan uzaklaşarak modern mimarinin serbest ve yenilikçi karakterini yansıtmaktadır. Elips şeklindeki iç içe geçen silmelerin minberdeki hareketliliği artırması tasarımın dinamikliğini vurgulamaktadır (G. 35, 36).

Görsel 36: Tünay Kasımoğlu, Ahmet Yılmaz Cami Minberi, 2020, Kartal (Foto. Z. Kılıç)

Sonuç

Minber, İslam inancında sembolik anlatım yolunun görsel bir ifadesini yansıtmaktadır. Bu nedenle semboller ve tasarım detayları, inançların ve toplumsal değerlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece minberler dini bir işlevselliğe sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda politik zeminde modern ve muhafazakâr düşüncenin estetik ifadesi olarak da önemli bir yer tutmaktadır.

Minberler, içerdikleri semboller ve tasarım detayları ile mimari ve sanatsal açıdan toplumsal değerlerin yansıması ve yorumu olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece minberler hem estetik bir değer sunar hem de toplumsal ve kültürel bağlamda önemli mesajlar iletir. Bu yönüyle mimaride sadece bir fonksiyon değil, aynı zamanda bir anlatım aracı olarak da öne çıkmaktadırlar.

Modernizmin etkisiyle gelişen mimarlık akımları minber formlarını da etkilemiş bunun sonucunda minberlerin tasarımlarında ve malzeme kullanımında köklü değişiklikler ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki cami minberlerinde kullanılan malzemeler hem geleneksel hem de modern tasarım anlayışlarını birleştirerek zengin bir estetik çeşitlilik sunmaktadır. Bu çeşitlilik, cami iç mekânlarının farklı tasarım yaklaşımlarını yansıtarak modern cami mimarisinin dönüşümüne katkıda bulunmuştur. Örneğin ahşap malzeme, geleneksel cami tasarımında köklü bir yere sahip olmanın yanı sıra modern tasarımlarda da estetik ve işlevsellik açısından önemli bir yere sahiptir. Aynı malzemelerin kullanımıyla yapılan minberler, farklı tasarım anlayışları ve uygulama teknikleriyle birleştiğinde birbirinden oldukça farklı stilleri yansıtabilmektedir. Malzemenin seçimi kadar, bu malzemenin nasıl işlendiği ve hangi estetik ilkeler doğrultusunda kullanıldığı da önemlidir. Minberlerin ana yapı malzemesi aynı olsa bile malzemenin işlenme biçimi, malzemeye verilen yüzey dokusu, form ve de-

taýlar minberin estetik duruşunu ve mimari stilini belirlemektedir. Minber yapımında beton, çelik, alüminyum, mermer, metal, MDF sunta, cam gibi malzemeler modern ve postmodern dönemin malzeme kimliğinin yapılar üzerindeki yansımaları olmuştur. Bu malzemelerden mermer de ahşap gibi geleneksel malzemeler arasında yer almakla beraber modern tasarım ve yorumları ile geleneksel uygulamalardan ayrışan özellikler göstermektedir.

Bu araştırmaya konu edilen camilerdeki minberler, konumları itibarıyla hem geleneksel cami iç mekân anlayışını hem de modern estetik yaklaşımları yansıtmaktadır. Bu minberler, genellikle mihrabın sağında yer alarak iç mekân düzenlemelerine göre farklı konum ve tasarım anlayışı sergilemektedir. İncelenen minber konumları kible duvarından bağımsız ve kible duvarına bitişik olarak iki türdür. Cami ve minber formunun birbiri arasındaki uyumu göz önüne alındığında ise tasarım açısından dört farklı anlayış tespit edilmiştir.

Bunlardan birincisi tamamen modern bir anlayış ile inşa edilen camilere paralel şekilde tasarlanmış modern minberler, ikincisi eklektik bir anlayış ile inşa edilen camilere paralel şekilde tasarlanmış eklektik anlayıştaki minberler, üçüncüsü eklektik bir anlayış ile inşa edilen camilerdeki modern minberler ve sonuncusu ise tamamen modern bir anlayışla inşa edilmiş camilerdeki eklektik anlayışta inşa edilen minberlerdir. Bu dört yaklaşım, mimari tasarımda modern ve eklektik unsurların nasıl bir araya geldiğini ve minberlerin cami yapılarıyla nasıl bir etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşımlardan her biri belirli bir estetik ve işlevsellik anlayışını yansıtarak camilerin ve minberlerin dini ve kültürel bağlamda nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Modern ve eklektik unsurların dengeli bir şekilde kullanılması, mimarinin yenilikçi ve çağdaş bir dil geliştirmesine olanak tanımaktadır. Özellikle eklektik yaklaşımlar farklı dönemlerin ve stillerin nasıl bir araya getirildiğini ve minber tasarımına olan etkilerini ortaya koyması açısından önemlidir.

Minberlerde görülen mimarlık anlayışlarında yalınlık ve sadelik arayışının temel alındığı fonksiyonalizm başta olmak üzere konstrüktivizm, brütalizm, art deco, dekonstrüktivizm, minimalizm, postmodernizm, sürrealizm, art nouveau ve soyut dışı vurumcu yaklaşımlar ile bu akımları andıran tutumlar dikkat çekicidir. 21. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen camilerin minber formları fonksiyonalizmin yanı sıra genellikle art deco ve konstrüktivizm akımlarının etkisiyle zenginleşmiş ve cami mimarisinde yenilikçi bir anlayışı ortaya koymuştur.

1950'lerden sonra mimarların geleneksel formları sorgulayıp yenilikçi tasarımlar geliştirmeleri, cami mimarisine özgünlük ve çeşitlilik kazandırmıştır. Böylece İstanbul'un mimari kimliğinde hem geçmişle hem de günümüzle olan bağlantı güçlendirilerek, dinamik bir kültürel ortamın oluşmasına katkı sağlanmıştır. Art deco ve konstrüktivizm etkisi, modern mimarinin estetik ve işlevsellikteki çeşitliliğini yansıtan önemli bir gelişmedir. Art deco, simetrik düzenlemeleri ve geometrik formlarıyla minberlerde özgün ve dikkat çekici tasarımların ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Bu üslup, geleneksel unsurlarla modern estetiği harmanlayarak minber tasarımlarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Konstrüktivizm ise minberlerdeki işlevsellik ve teknolojiyi öne çıkaran bir yaklaşım sergilemektedir. Geometrik formlar ve metal malzeme kullanımı bu üslubun belirgin özellikleri arasında yer alır bu da işlevselliği öne çıkarırken aynı zamanda biçim ve form vermede tasarımcıya geniş bir hareket alanı sağlar. Böylece cami minberleri sadece dini birer yapısal eleman olmanın ötesine geçerek, estetik bir değer haline dönüşür.

İncelenen minber formları genel olarak sade ve işlevsel bir tasarım anlayışına sahip-

tirler. Klasik minber formlarında görülen süslemeler, incelenen minber formlarında sadece birkaç örnek ile sınırlı kalmıştır. Bu minberler çoğunlukla birbirini takip etmeyen farklı tasarım anlayışını yansıtmaktadırlar. Her bir minber formunun farklı tasarım anlayışı ile inşa edilmesi mimarın özgün tasarım anlayışını yansıtmaktadır. Yapıyı finanse edenler ile mimarların bakış açıları modernizmin yenilikçi akımları ile birleşerek kimi zaman farklı tasarımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak bunun dışındaki yapılarda ise yapıyı finanse edenler ve/veya mimarların geleneksel formlara bağlılığının güçlü olmasının bir sonucu olarak modern ve postmodern anlayışta yenilikçi tasarımda yapıların ortaya çıkmasını kısıtlayan, dini mimaride modernizm tartışmalarına olumsuz etki eden gelişmeler de görülür. Esasen her ne kadar modern anlayışta mimari yapılarda önemli gelişmeler görülüyorsa da siyasal yönetimin dini mimariye yönelik olarak benimsediği muhafazakâr bakış açısının kısıtlayıcı etkisindeki yapılar nicelik olarak artmaya devam etmektedir.

Son olarak Emre Arolat gibi bazı mimarların bilinçli bir tutum içinde modern sanat akımlarını temel aldıklarını açık bir şekilde görmekteyiz. Ancak bazı mimarların ise yapılarında modernist tutumlar olmakla beraber modern ya da postmodern mimarlık akımlarını baz almadıklarını belirtiyor olmaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda röportaj isteğine geri dönüş yapan mimarlar Sefer Kukul, Adem Şahinoğlu, Mutlu Çilingiroğlu ile Adnan Kazmaoğlu'nun (Oğlu Aras Kazmaoğlu'nun ifadesiyle) tasarımlarında belli bir sanat akımını baz almadıklarını ifade etmeleri dikkat çekicidir. Buna karşın, söz konusu tasarımların modern nitelikler taşıması, tasarımcıların doğaçlama ve gözlem yoluyla edindikleri deneyimi zamanla içselleştirmiş olmalarıyla açıklanabilir. Her ne kadar düşünsel düzeyde modern bir yaklaşımı benimsemediklerini ifade etmiş olsalar da ortaya koydukları eserler incelendiğinde biçimsel hafıza ve işlevsel temelli söylemlerin yarattığı ortak dilin, yapılarının inşasına dolaylı olarak nüfuz ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, M. ve Pilehvarian, N. K. (2019). Türkiye’de Güncel Cami Mimarisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Esenler İlçesi Örneği. *Yakın Mimarlık*, 2(2), ss. 63-89.
- Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*. Bilge Kültür Sanat.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. Metis.
- Dostoğlu, N. (1995). Modern Sonrası Mimarlık Anlayışları. *Mimarlık*, 3(1), ss. 46-50.
- Elmas, A. C. (2023). *Arzu’nun Bir Mabedin Varoluş Mücadelesi Taksim Cami Basından İktisatlar Kitabında Açılış Konuşması*, Basın İlan Kurumu.
- Gürsoy, E. (2013). Günümüz Cami Mimarisinde İlkesiz Yaklaşım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (28), ss. 239-253.
- Güner, H. E. (2018). Türk Ocakları, Mimarisi ve Geleneksel Öğeleri: Ankara ve İzmir Örneği. *Türkiye Sanat ve Tasarım*, (1), ss. 99-118.
- Gürsoy, E. (2011). Modern Mimarlık Tarihi Sürecinde İzmir Camileri. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Ege Üniversitesi.
- Hasol, D. (2017). *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*. Yem.
- Heynen, H. (2011). *Mimarlık ve Modernlik*. (Çev. N. Bahçekapılı). Versus.
- Kırcı, N. (2013). *20. yüzyıl mimarlığı*. Nobel Akademik.
- Kutlu, M. ve Düzenli, H. İ. (2016). Cumhuriyet Dönemi İstanbul’unda Cami Mimarisi. *Sosyoloji Divanı*, 7(1), ss. 89-108.
- Küçükerman, Ö. (2011). *İstanbul’da Karacaahmet Tarihi Mirası İçinde Şakirin Camii*. Semiha Şakir Vakfı.
- Mutlu, B. (1996). *Mimarlık Tarihi Ders Notları*. Mimarlık Vakfı Endüstri.
- Nasır, A. (1991). Türk Mimarlığında Yabancı Mimarlar. (Yayımlanmamış Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Oral, B. (2017). 21. Yüzyıl Türkiye’inde Muhafazakâr Milli Mimarlık Arayışları ve Yansımaları. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), ss. 237-255.
- Oral, B. (2019). Mimar Sinan’ın İstanbul’daki Camilerinde Minber. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*. (3), ss. 183-213.
- Oral, B. (2020). Muhafazakâr Tutumun Estetik Sorunsalı Bağlamında Çağdaş Cami Mimarisi. *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi*, (2), 489-519.
- Özer, B. (1964). *Rejyonizm, Universalizm, Ve Çağdaş Mimarimiz Üzerine Bir Deneme*. T.T.U. Mimarlık Fakültesi.
- Papayannis, T. ve Venezis, A. (1965). Modern Mimari, Doğuşu Kuruluşu ve Görünüşü. *Mimarlık*. (4), 1-36.
- Ragon, M. (1998). *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*. (Çev. M. A. Erginöz). Kabalıcı.

- Solomon, R. (2024). Guggenheim Müzesi: Frank Lloyd Wright. <https://www.arkitektuel.com/solomon-r-guggenheim-muzesi/> (Erişim tarihi: 10 Temmuz 2024).
- Sözen, M. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*. Türkiye İş Bankası Kültür.
- Tanyeli, U. (1997). "Modern Mimarlık". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. (2), ss. 1286-1289. Yem.
- Tekeli, İ. (2007). Türkiye'de Mimarlığın Gelişiminin Toplumsal Bağlamı. R. Holod, A. Evin ve S. Özkan (Ed.), *Modern Türk Mimarlığı 1900-1980*. ss. 15-36. TMMOB Mimarlar Odası.
- Wagner, O. (2021). *Modern Mimarlık*. (Çev. H. Tüzün). Arketon.